

שתי מחלוקות בין רב לשמואל בגדר חופה

ראשי פרקים.

1. מחלוקת רב ושמואל בדין מסר האב לשלוחי הבעל.

א. שיטת רש"י.

ב. שיטת תוס'.

ג. שיטת הרמב"ם.

2. מחלוקת רב ושמואל בדין חופה לפטולות.

3. שיטת הרמב"ם.

1. מחלוקת רב ושמואל בדין מסר האב לשלוחי הבעל.

בגמ' בכתובות דף מ"ח ע"ב מצינו שוני בין עונש ארוסה שזנתה לבין עונש למי שזינתה לאחר שמסרה האב לשלוחי הבעל, וז"ל הגמ':

"תנא - מסר האב לשלוחי הבעל וזינתה הרי זו בחנק. מנה"מ? א"ר אמי בר חמא: אמר קרא - 'לזנות בית אביה' פרט לשמסר האב לשלוחי הבעל".

אולם לא ברור האם שינוי העונש לאחר שמסר האב לשלוחי הבעל נובע משנוי מעמדה מארוסה לנשואה, וממילא הוא הדין גם ביתס לשאר תחומים, או שישנו דין מיוחד ביחס לעונש "לזנות בית אביה", ואכן מסרה האב לשלוחי הבעל מפקיע ממנה גדר בית אביה, אולם עדיין אינה מוגדרת כנשואה. בגמ' שם מובאת מחלוקת בין האמוראים בהיקף שינוי מעמדה של האשה לאחר שעברה לשלוחי הבעל. בדיון זהנתמקד בעיקר בדעת רב ושמואל, וז"ל המשנה ומחלוקת רב ושמואל בגמ':

"מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל, וכו': אמר רב: מסירתה לכל חוץ מתרומה. ורב אסי אמר: אף לתרומה. איתיביה רב הונא לרב אסי, ואמרי לה חייא בר רב לרב אסי: לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לחופה! אמר להו רב: לאו אמינא לכו לא תיזלו בתר איפכא, יכול לשנויי לכו - מסירתה זו היא כניסתה לחופה. ושמואל אמר: לירושתה..."

שיטת רב אסי היא הברורה ביותר, מפני שלשיטתו מסירת האב לשלוחי הבעל מוגדרת כחופה. רב שנחלק וסובר שמסירתה לכל חוץ מחופה גם כן מובן היטב, מפני שמדאורייתא גם ארוסה אוכלת בתרומה, וממילא אפשר להבין את שיטתו רק במישור הדרבנן, ואכן כך רש"י על אתר מפרש: "מסירתה לכל. ליורשה וליטמא לה ולמעשה ידיה ולכל דבר איש באשה קיימא מסירת שלוחים במקום חופה: חוץ מאכילת תרומה. דטעמא זידה משום סימפון כדלקמן בפרק אע"פ (דף נ"ז ע"ב), ואכתי איכא למיחש להכי שמא ימצאו בה מומין ויהיו קידושיה ונישואיה טעות". לעומת זאת בהסבר דעת שמואל נחלקו הראשונים למספר שיטות:

א. שיטת רש"י.

ז"ל רש"י: "שמואל אמר לירושתה. הוא דמהניא מסירה, שאם מתה בדרך בעל יורש נדונייתה, דאע"ג דאמר מר (לקמן דף נ"ג ע"א) אשתו ארוסה מתה אינו יורשה, הכא כיון דמסרה אחולי אחיל אב מהשתא מחמת קירוב נשואין, אבל לתרומה ולהפרת נדריה שלא בשותפות ולמציאתה, דאינה אלא משום איבה ואכתי ליכא למיחש להכי, לא מהניא מסירה כי חופה".

מרש"י רואים הבדל ברור בין רב ורב אסי, הסוברים שמסירת האב לשלוחי הבעל מוגדרת כחופה, לבין שמואל הסובר שמסירת האב לשלוחי הבעל אינה מוגדרת כחופה, ודיני ירושה אינם אלא בגין מחילה ולא בגלל שינוי המעמד מארוסה לנשואה. אולם רש"י לא באר במפורש מה הדין ביחס לדין טומאה.

ב. שיטת תוס'.

תוס' על אתר ד"ה "ושמואל" מפרש: "לא אתא לאפוקי הפרת נדרים, דהא תנא דבי רבי ישמעאל בסמוך דהויא ברשות הבעל להפרת נדריה ויצתה מרשות האב. ונראה דהוא הדין מיטמא לה, כיון דאפקה רחמנא מסקילה לחנק דמהתם יליף לכל מילי, אלא למעוטי תרומה אתי, וירושתה נקט לרבנותא דלא מיבעיא ליטמא לה ולהפרת נדריה דהויא מסירה כחופה אלא אפילו לירשה, דהוה ס"ד כיון דירושת הבעל תקנתא דרבנן היא הכא במסר לא תיקון, אי נמי ס"ד דאין האב מזכה לבתו עד שתכנס לחופה אפ"ה יורשה, א"נ אף כתובה דר"ל אתא למעוטי...".

המהרש"א על אתר הקשה על תוס' – מה ההבדל בין שמואל לרב הרי גם רב אמר מסירתה לכל? ונראה שבדעת רב אין הכרח שהבעל יורשה, ודברי רב מוסבים על דיני הדאורייתא.

מתוס' רואים שאין מחלוקת מהותית בין האמוראים בגדר מסירת האב לשלוחי הבעל, ולמעשה לכו"ע במישור המהותי מסירת האב לשלוחי הבעל מגדירה כנשואה.

ג. שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם רואים בעליל שמסירת האב לשלוחי הבעל איננה מגדירה את האשה כנשואה, ובכל זאת ישנם תחומים בהם דינה משתנה מדין ארוסה. ננסה לבחון את הפסקים בתחומים השונים:

א. העונש כמזנה – הלכות איסורי ביאה פ"ג ה"ד: "הבא על נערה מאורסה – שניהן בסקילה...היתה בוגרת או שנכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה, אפילו מסרה האב לשלוחי הבעל וזינת בדרך – הרי זו בחנק". אם נדייק בהלכה זו בדברי הרמב"ם נראה ש"מסרה האב לשלוחי הבעל" אינו עומד במקום חופה, אלא שביחס לעונש מספיק מסירת האב לשלוחי הבעל על מנת לשנות את דינה מסקילה לחנק.

ב. הפרת נדרים – הלכות נדרים פי"א הכ"ב: "...מסר האב לשלוחי הבעל או שמסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל – אין האב יכול להפר, שהרי יצאת מרשותו...". גם בהלכה זאת נראה שהסבר הדין איננו שמסירת האב מוגדרת כחופה אלא שדיני נדרים תלויים בבית האב, ומכיון שיצאה מרשות האב הבעל מפר את הנדרים.

ג. ירושה - הלכות אישות פכ"ב ה"א ב': "הבעל קודם לכל אדם בירושת אשתו. ומאימתי יזכה בירושתה? משתצא מרשות אביה, ואע"פ שעדיין לא נכנסה לחופה הואיל ונעשית ברשות בעלה יירשנה. כיצד? האשה שנתארסה ומסרה אביה לבעלה או לשלוחי בעלה, או מסרוה שלוחי האב לבעלה או לשלוחי בעלה ומתה בדרך קודם שתכנס לחופה, אע"פ שכתובתה עדיין בבית אביה בעלה יורשה..." מהלכה זאת רואים בעליל שמסירת האב לשלוחי הבעל אינה מוגדרת ככניסה לחופה ובכל זאת הבעל יורש.

ד. תרומה - הלכות תרומות פ"ו ה"ג: "ישראלית שנשאת לכהן...תאכל בתרומה וחזה ושוק. ודין תורה שתאכל משנתארסה שהרי היא קנינו, אבל אסרו חכמים שתאכל עד שתכנס לחופה גזירה שמא תאכל תרומה לאביה ולאחיה כשהיא ארוסה בבית אביה". בפשטות הרמב"ם מתיר רק בכניסה לחופה, ומכיון שהרמב"ם כתב במפורש שמסירת האב לשלוחי הבעל אינה מוגדרת כמסירה לחופה, ממילא ברור שלדעת הרמב"ם במסירת האב לשלוחי הבעל אינה אוכלת בתרומה נגד דעת רב. טומאה - הלכות אבל פ"ב ה"ז: "אשתו של כהן מתמא לה על כורחו...ואינו מטמא אלא לנשואה בלבד אבל הארוסה אינו מטמא לה". ברור מדעת הרמב"ם שאינו מטמא במסירת האב לשלוחי הבעל שהרי אינה מוגדרת כנשואה.

מכל הנ"ל ברור מדעת הרמב"ם שפסק כשמואל, והסבר דעת שמואל הינו: שמסירת האב לשלוחי הבעל אינה כחופה ואינה מוגדרת כנשואה, אלא שביחס לדיני עונשין ונדרים לא הגדרתה כנשואה משנה את מעמדה אלא יציאתה מרשות אביה. בדרך הזו בהסבר דעת הרמב"ם נקט ה"בית שמואל" סימן נ"ז ס"ק א' (אלא שלא דייק, וכלל שגם ביחס להפרת נדרים הבעל אינו מפר), והסכים לדעתו ה"חזון איש" באה"ע ס"ג ס"ק ט"ו, וכן הסכים לדעתו ה"מנחת חינוך" במצוה רס"ד, וה"פני יהושע" בקדושין ה' ע"א סוד"ה "וכסף" ועוד אחרונים.

לדעת הרמב"ם אפשר להסביר בדעת רב ורב אסי כרש"י, דהיינו שמסירת האב לשלוחי הבעל מוגדרת כחופה.

אם כן יוצא איפוא מחלוקת מהותית בגדר חופה - רב ורב אסי שהגדירו את מסירת האב לשלוחי הבעל כחופה, רואים בחופה מעשה קניני של המעבר מהאב לבעל, ברם לא יחוד לאישות. ואילו שמואל יגדיר חופה כיחוד לאישות, וממילא ברור מדוע מסירת האב לשלוחי הבעל אינה כחופה.

הרמב"ם לשיטתו אכן מגדיר חופה כיחוד, וז"ל בהלכות אישות פרק י' ה"א: "...ואפילו אם קידשה בכיאה אסור לו לבוא עליה ביאה שנייה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו, וייחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה והוא הנקרא נישואין בכל מקום...". וכן עיין שם בה"ז.

לאור זה ברורה גם כן שיטתו בדין חופת נידה שם ה"ב: "...ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אע"פ שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אע"פ שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנשואין, והרי היא כארוסה עדיין".

2. מחלוקת רב ושמואל בדין חופה לפסולות.

בגמ' ביבמות דף ג"ז ע"ב נחלקו רב ושמואל בדין חופה לפסולות, וז"ל הגמ':

"איתמר - רב אמר: יש חופה לפסולות, ושמואל אמר: אין חופה לפסולות".

רש"י על אתר מפרש: "יש חופה לפסולות. כה"ג שהכניס אלמנה בת כהן לחופה ולא בא עליה ומעיקרא נמי לא קידשה, אפילו הכי פסלה מתרומה דבי נשא, דחופה ככניסת בעילא דמיא". ותוס' על אתר מבאר שרש"י מעמיד את הסוגיה בחופה שלא קדם לה קנין כסף, על פי שיטת רב הונא בגמ' בקידושין דף ה' ע"א הסובר שחופה מהוה גם קנין, ומבאר תוס' את שורש המחלוקת בין רב לשמואל על פי רש"י: "וקאמר רב - דכי היכי דקנו קידושי חופה בכשרות הכא נמי קני בפסולות... ושמואל אמר - אין חופה לפסולות דחופה לא מהני אלא בכשרות, דחופה קירוב ביאה הוא, ולא מהניא אלא בראויות לביאה אבל בפסולות שאין ראויות לביאה לא".

תוס' שם מקשה צרור קושיות נגד ביאור רש"י, ובעקבות קושיותיו מגיע לפרוש שונה, וז"ל: "ונראה לר"י כפירוש ר"ת דבחופה שאחר קידושין איירי רב ושמואל, ואנתאלמנה או נתגרשה דמתניתין קיימי, רב אמר - יש חופה לפסולות, ואם נתאלמנו או נתגרשו אחר חופה פסולות לכולי עלמא כיון דיש חופה וחופה חשיבא כביאה לפסול לעולם, ושמואל אמר - אין חופה לפסולות, והוי נתאלמנו או נתגרשו מן הארוסין דכשרות אפילו לר"מ".

אם נאמץ את פירוש רש"י נראה לבאר שמחלוקת רב ושמואל נובעת מגדר שונה בחופה, רב סובר שחופה איננה יחוד הראוי לביאה אלא מעשה המשלים את קנין הקידושין, וממילא אין בעיה שהחופה תחול בפסולות, שהרי איסור הלאו הוא בביאה ולא בקנין. ואילו שמואל סובר שחופה היא יחוד הראוי לביאה, ושונה באופן מהותי קנין הקידושין מחופה. החופה היא הכנסתה לחיי האישות, וממילא ברור מדוע אין חופה לפסולות.

נראה שרב ושמואל לשיטתם בדין "מסר האב לשלוחי הבעל". רב לפי באור רש"י סבר שמסירת האב לשלוחי הבעל: "לכל דבר איש באשה קיימא מסירת שלוחים במקום חופה", ולכן ברורה שיטת רב שיש חופה לפסולות מכיון שהגדרת חופה היא מעשה קנין שאינו קשור ליחוד הראוי לביאה. שמואל לעומתו סבר שמסירת האב לשלוחי הבעל מועילה רק לירושתה, ולפי ביאור רש"י והרמב"ם בארנו שמסירת האב לשלוחי הבעל איננה תחליף לחופה מפני שחופה היא יחוד הראוי לביאה, ואם כן ברור מדוע לאור הגדרתו אין חופה לפסולות.

תוס' בסוגית "מסר האב לשלוחי הבעל" וגם בסוגית "יש חופה לפסולות" באר בצורה שונה מרש"י, ואכן אין קשר בין שתי המחלוקות לשיטת תוס'.

3. שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם פסק כדעת שמואל בדין מסירת האב לשלוחי הבעל, ובכל זאת פסק כרב בדין יש חופה לפסולות, ולכאורה לפי הרמב"ם נסתרת העקביות בין שתי מחלוקות רב ושמואל.

הרמב"ם הביא את דין רב שיש חופה לפסולות רק בהלכות תרומות פ"ז הכ"א: "כהנת אלמנה שנתארסה לכהן גדול או גרושה לכהן הדיוט הואיל והן משמרות לכיאה פסולה של תורה הרי אלו לא יאכלו. וכן אם נכנסו לחופה בלא ארוסין אינן אוכלות שהחופה פוסלת אותן מלאכול...".

לכאורה דברי הרמב"ם קשים, שהרי הרמב"ם פסק נגד דעת רב הונא ולדעתו חופה אינה קונה, ובכל זאת באר את הסוגיה כרש"י שמדובר בחופה ללא קנין כסף.

המסקנה המתבקשת היא שהרמב"ם ראה בחופה רק כח לפסול אכילת תרומה ולא קנין, ולכן הרמב"ם הביא את שיטת רב רק בהלכות תרומות ביחס לפסול תרומה. ואכן כך מובא ביש"ש ביבמות פ"ו סימן י"ח באחד מהסבריו, ובדומה לכך ב"אבני נזר" באה"ע סימן ל"ז אות ב'.

לאור הסבר הרמב"ם בדין יש חופה לפסולות, ברור מדוע אין קושיה משיטת הרמב"ם, אולם ברש"י עדיין אפשר לבאר שרב ושמואל לשיטתם בשתי המחלוקות.